

Å fortelle verden: Donna Haraways tverrvitenskapelige prosjekt

RØFF GUIDE: Hun er naturviteren som boltrer seg i metaforer, feministen som har en forkjærlighet for å tenke med ikke-menneskelige aktører og vitenskapsteoretikeren som ikke vil settes i bås. Donna Haraways utradisjonelle tilnærming til eksistensielle og ideologiske spørsmål har bidratt til å forandre synet på hva kunnskap om verden er og kan være.

Av Ingvil Førland Hellstrand, førsteamanuensis ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Stavanger

Kyborger, naturkultur og ikke-menneskelige følgesvenner. Fortellingspraksiser, situert kunnskap og verdensgjøring. Donna Haraways vokabular er like omfattende som hennes arbeider. En gjennomgående rød tråd i hennes filosofi er likevel ideen om at kunnskap om verden, både vitenskap og våre hverdagsfortellinger, er noe som produseres og opprettholdes, men som dermed også kan utfordres. Kunnskap om verden er, ifølge Haraway, til enhver tid kontekstuell, og forankret historisk, sosialt, kulturelt, kroppslig, teknologisk, politisk og normativt. Dette betyr også at hva som regnes som etablert kunnskap, kategoriseringer eller sannheter potensielt sett kan endres på. Hvordan kan velkjente forståelseshorisonter og kunnskapsregimer utfordres, og hvorfor er det nødvendig å gjøre det?

Filosofen, feministen og biologen Donna J. Haraway har brukt det meste av sitt voksne liv på å skape alternative fortellinger om hvordan vi forstår verden. Hun er født i 1944 i Denver, Colorado, og har bodd og jobbet i California det meste av sitt voksne liv, de siste årene også sammen med det hun kaller for sin ikke-menneskelige livsledsager, den nå ganske berømte hunden Cayenne Pepper. Med en vitenskapsfilosofisk orientert doktorgrad i biologi (1970), er Haraway en foregangsperson når det gjelder en tverrfaglig tilnærming til filosofiske spørsmål: I dag er hun professor emerita i vitenskapsfilosofi (history of consciousness) ved University of Santa Cruz. Haraway fikk sitt store internasjonale gjennombrudd med essayet «A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century» (1985), hvor hun skriver fram en kritikk av sammenhengene mellom patriarkalske, kapitalistiske og vitenskapelige hierarkier. Det er i dette manifestet at hun tar til orde for å tenke med både populærkultur og teknologi-diskurser, og introduserer sin kyborg-figur som en håpefull metafor for å tenke identitetskategorier på nye måter.

Kyborger og andre sammensetninger

Ordet kyborg er en forkortelse for kybernetisk organisme, altså sammenblandingen av teknologiske og organiske systemer: En kollaps av tradisjonelle motsetningspar slik som natur og kultur, biologi og teknologi, menneske og maskin. Haraway (1985) tar i bruk kyborggen som en analytisk figur for nettopp å overskride slike binære identitetskategoriseringer. Kort sagt, kyborg-figuren tar utgangspunkt i det sammensatte og

flerstemte snarere enn i det som er avgrenset (Berg 2014; Hellstrand 2014). I tråd med dette er det viktig å understreke at kyborgen både er *en materialitet*, det vil si en kroppslig hybrid, og *en meningsstruktur*, et tenkeverktøy. For Haraway handler denne sammenblandingen om å utfordre fastlåste strukturer. I dette ligger muligheten til å rette søkelyset mot hvordan definisjoner av spesifikke kropper eller meningskategorier også produserer forskjeller. Siden Haraway sitt vitenskapelige prosjekt er forankret i en feministisk vitenskapskritikk, løfter hun fram hvordan kyborgen og det teknologiske åpner for nytenkning om biologiske, sosiale og kulturelle avgrensninger slik som kjønn, seksualitet, rase og kroppslig kapasitet. Hun skriver: [kyborgen] er vår ontologi, den gir oss vår politikk (Haraway [1985]1991:151, min oversettelse). Med andre ord: Kyborgen representerer en nødvendig nytenkning om kropp, relasjoner og strukturer. For Haraway er dette et argument mot en binær logikk som låser mennesker til biologiske funksjoner eller tradisjonelle roller, og et argument for å tenke på tvers av etablerte identiteter og relasjoner.

Kyborg-figuren er på mange måter toneangivende for flere av Haraway sine innflytelsesrike begreper, slik som *naturkultur* (1989), *ikke-menneskelige følgesvenner* (companion species, 2002) og *trådlekfigurasjoner* (string figures/cat's cradle, 2016). For Haraway handler slike begreper om å utfordre både språklige kategorier så vel som etablerte kunnskapsregimer. Inspirert av filosofer som [Martin Heidegger](#) (1889-1976), [Alfred North Whitehead](#) (1861-1947) og [Gayatri Chakravorty Spivak](#) (1942-), motsetter hun seg allerede etablerte kategoriseringer og begreper, og hennes arbeider preges av en forkjærlighet for metaforer og nyord. Begrepene naturkultur og ikke-menneskelige følgesvenner har begge til felles at de representerer en semantisk og symbolsk sammenslåing av ord som tradisjonelt sett ikke hører sammen. Gjennom å sammenstille dem, understreker Haraway sitt overordnede poeng: kunnskapen vi har om kategorier og motsetninger kan også tenkes annerledes. Tanken om at vi, menneskene, har felleskap og relasjoner til det ikke-menneskelige, herunder både teknologi, [dyr](#) og bakterier, går igjen i alle hennes arbeider. Å lage nye konstellasjoner som retter søkelyset mot nettopp hvordan språket skaper eller opprettholder slike forskjeller, for eksempel mellom mennesker og ikke-mennesker, kan utfordre verdenssyn og kunnskapsregimer hvor ting, kropper og fenomener kan plasseres i klart avgrensede båser. Haraway bruker for eksempel trådleken til å konkretisere hvordan en form, en sammenbundet tråd, kan ta eller få mange former og fasonger, alt etter hvordan den påvirkes og brukes.

Perspektiver, fortellinger og kunnskap

At perspektiv og kontekst betyr noe, er på mange måter et av Haraways viktigste bidrag inn i vitenskapsfilosofien. I en velkjent tekst, «Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective" (1988), insisterer Haraway på at vitenskapen og dens idealer, så vel som kunnskap om verden, aldri er nøytral, men snarere noe som produseres på grunnlag av mange av de samme maktstrukturene og inkluderings- og ekskluderingsmekanismer som andre samfunnsstrukturer. Denne koblingen mellom kunnskap om verden og vilkårene for å leve i den kaller Haraway for *situert kunnskap* (1988). I dette begrepet ligger en anerkjennelse av at all kunnskapsproduksjon kan lokaliseres og kontekstualiseres; kulturelt, materielt og ideologisk. For Haraway er dette en måte å synliggjøre hvordan kunnskap blir til og endres gjennom ulike fortellingspraksiser (story-telling practices, 1989). Dette er selvsagt ikke å si at grunnleggende matematiske prinsipper er relative, men at måten vitenskapelige fakta og funn blir etablert og fortalt om på, har betydning for hva slags kunnskapsregimer som skapes og opprettholdes, eller

utfordres. Begrunnelsekonteksten er dermed avgjørende, og for Haraway er det også her det er mulig å rokke ved binære og hegemoniske maktstrukturer, slik de kommer til uttrykk både i språket, i vitenskapelige idealer, og i sosio-kulturelle normer og praksiser.

Haraway har gjennom hele sitt vitenskapelige arbeid insistert på at kunnskap og kunnskapsproduksjon ikke kan avsondres fra det levde livet: at produksjonen av kunnskap er en del av en pågående *verdensgjøring*, eller *worlding* (2016). Et viktig prinsipp i dette arbeidet har vært å hente fram minoritetsperspektiver og stemmer utenfor de etablerte kunnskapsregimene, og Haraway har gjort det til en praksis å referere til tidligere studenter, samarbeidspartnere, kunstnere og forfattere som har inspirert henne. Haraway trekker selv også fram hvordan hun er påvirket av svart feminisme og postkolonial feminisme, og deres kritikk av vestlige og patriarkalske strukturer. I tillegg kan Haraways kyborg-figur og begrepet om ikke-menneskelige følgesvenner forstås som en måte å inkludere perspektivene til skapninger som tradisjonelt sett har blitt sett på som menneskenes eiendom, slik som maskiner og dyr. Det er særlig på grunn av sistnevnte perspektiver at Haraway har fått stor innflytelse innenfor [posthumanismen](#): et felt som problematiserer menneskets hegemoniske posisjon i verden. Haraway blir likevel ofte kalt en motvillig posthumanist fordi hun helst ikke vil avgrenses til sine arbeider med det ikke-menneskelige. På samme måte har Haraway ytret motvilje mot å bli kategorisert som postmodernist: hun vil helst ikke ha en faglig merkelapp hvor hennes grenseoverskridende prosjekter tas til inntekt for en enkelt retning eller et paradigme. Skulle en likevel ha behov for å plassere Haraway, så er det kanskje mest ryddig, og i tråd med Haraways prosjekt, å plassere henne inn i det som den feministiske teoretikeren Nina Lykke (2010) har kalt for *post-konstruksjonisme*. Denne paraplybetegnelsen kjennetegnes av en kritisk dialog med eksisterende epistemologier og kunnskapsregimer, og vektlegger både diskursive og materielle realiteter som produkter og produsenter av kunnskap. Haraways egen uvillighet til å tone flagg for den ene eller den andre teoretiske retningen, er både en strategi for å unngå fastlåste konstellasjoner og et epistemologisk prosjekt: Alternative merkelapper og fortellinger er en måte å gi plass til utradisjonelle og marginaliserte stemmer, en annen måte å gjøre verden på.

Les mer om Haraway: [Fortellinger som sprenger grenser](#)

Gjennom sin banebrytende tverrfaglige tilnærming, hvor hun i tillegg til naturvitenskap, feministisk teori og filosofi også drar veksler på populærkultur, politikk, populærvitenskap og media, har Haraway på mange måter etablert et særegent språk og fortellerstil – et Haraway-univers! Dette har ført til en del kritikk: at hun skriver ugjennomtrengelig og bare finner på ord og ting, og at hennes uhøytidelige slentring mellom ulike fagtradisjoner og eksempler svekker hennes faglige integritet. At hun dermed ikke er vitenskapelig nok henger også sammen med det som en kan kalle for en feministisk, akademisk aktivisme for å muliggjøre andre fortellinger og perspektiver. I sin foreløpig siste bok (*Staying with the Trouble*, 2016) setter Haraway selv ord på sin radikale tverrfaglighet og metodologi. Her oppfordrer hun til det hun kaller for *tentakulær tenkning*, nemlig det å la seg inspirere av mulighetene for at kunnskap oppstår og skjer flere steder samtidig, og at det finnes utallige innganger til kunnskapsproduksjon, spørsmålsstilling og læring. Det tentakulære er også en god beskrivelse av Haraways mangefasetterte måte å diskutere fenomener på, og hennes metode med å trekke opp et landskap av kryssende linjer og figurer, kunnskapsregimer og normer, privilegier og makt. Det er ikke alltid like behagelig, eller risikofritt, men Haraway har gjennom de siste fire-fem tiårene insistert

på nødvendigheten av å nytenke tradisjonelle regimer og hierarkier. På denne måten har hun også brøytet vei for kyborgiske så vel som tentakulære perspektiver på, og innganger til, hvordan vi forstår vår egen samtid.

Sentrale Haraway-tekster:

«A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century» (1985). I *Simians, Cyborgs and Women: The reinvention of Nature*. London: Routledge. 149-181.

«Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective». *Feminist Studies* 14(3): 575–599.

Primate Visions. Gender, Race and Nature in the World of Modern Science (1989). London: Routledge.

«The Promises of Monsters. A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others». I *Cultural Studies* (1992), edited by Lawrence Grossberg, Cary Nelson and Carla Treichler. London: Routledge. 295-337.

Modest Witness@Second Millennium: Femaleman Meets Oncomouse: Feminism and Technoscience (1997). London: Routledge.

The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness (2003) Chicago: Prickly Paradigm Press.

When species meet (2007). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Staying with the trouble. Making kin in the Chtulucene (2016). Durham: Duke University Press

Litteratur

Berg, Anne-Jorunn (2014) «Hva skjedde med kyborgen. Om feministisk materialitetsteori. Tidsskrift for Kjønnforskning [Journal for Gender Research] 38(2): 110–126.

Hellstrand, Ingvil (2014) «Politiske monstre. Å passere som menneskelig i science fiction-TV-seriene Star Trek og Battlestar Galactica». *Tidsskrift for Kjønnforskning [Journal for Gender Research]* 38(2): 127–148.

Lykke, Nina (2010) «The Timeliness of Post-Constructionism». *NORA: Nordic Journal of Feminist and Gender Research*. 18(2): 131–136.